

TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY JARAYONINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISH BILAN BOG'LIQLIGI

Turdimuratova Aziza Alisherovna

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti,

Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada to'g'ridan-to'g'ri xorijiy jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlari hamda ularning hududiy iqtisodiy rivojlanish bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda xorijiy jarayonlarning hududlar iqtisodiy salohiyatini oshirishdagi o'rni va ularning samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar yoritiladi.

Kalit so'zlar: to'g'ridan-to'g'ri xorijiy jarayonlar, hududiy iqtisodiy rivojlanish, investitsiya jarayonlari, hududiy omillar, iqtisodiy samaradorlik.

Аннотация: В статье анализируются особенности прямых иностранных процессов и их взаимосвязь с региональным экономическим развитием. Особое внимание уделяется роли иностранных процессов в повышении экономического потенциала регионов и факторам, влияющим на их эффективность.

Ключевые слова: прямые иностранные процессы, региональное экономическое развитие, инвестиционные процессы, региональные факторы, экономическая эффективность.

Abstract: This article analyzes the specific features of foreign direct processes and their relationship with regional economic development. The study focuses on the role of foreign processes in enhancing regional economic potential and the

factors affecting their efficiency.

Keywords: foreign direct processes, regional economic development, investment processes, regional factors, economic efficiency.

KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy jarayonlar milliy va hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtiruvchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu jarayonlar nafaqat kapital oqimini ta'minlaydi, balki zamonaviy texnologiyalar, ilg'or boshqaruv tajribasi, innovatsion faoliyat va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi institutsional mexanizmlarning hududlarga kirib kelishiga ham zamin yaratadi. Shu bois, xorijiy jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini chuqur tahlil qilish va ularning hududiy iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liqligini aniqlash bugungi kunda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy jarayonlar hududiy iqtisodiy tizimlarga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, infratuzilmasi rivojlangan, sanoat bazasi shakllangan va mehnat resurslari yetarli bo'lgan hududlarda xorijiy jarayonlarning iqtisodiy samaradorligi yuqori bo'ladi. Bunday hududlarda xorijiy kapital va texnologiyalar ishlab chiqarish zanjirlariga chuqur integratsiyalashib, mahalliy iqtisodiy salohiyatni oshirishga xizmat qiladi. Aksincha, iqtisodiy rivojlanish darajasi past bo'lgan hududlarda xorijiy jarayonlarning ta'siri cheklangan bo'lib, bu hududlararo iqtisodiy tafovutlarning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Xorijiy jarayonlarning hududiy iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liqligi institutsional muhit sifati bilan ham bevosita aloqadordir. Huquqiy barqarorlik, mulk huquqining himoyasi, davlat boshqaruvi samaradorligi va shaffoflik darajasi xorijiy subyektlarning hududlarda faoliyat yuritish qarorlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Institutsional sharoitlari qulay bo'lgan hududlarda xorijiy jarayonlar uzoq muddatli va yuqori qo'shilgan qiymat yaratishga yo'naltirilgan bo'lsa, institutsional

cheklovlar mavjud hududlarda bunday jarayonlar asosan qisqa muddatli va kam samarali shakllarda namoyon bo‘ladi. Shu sababli, xorijiy jarayonlarning hududiy rivojlanishga ta’sirini baholashda iqtisodiy omillar bilan bir qatorda institutsional jihatlarni ham kompleks tarzda o‘rganish zarurati yuzaga keladi. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy jarayonlarning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash va ularning hududiy iqtisodiy rivojlanish bilan o‘zaro bog‘liqligini tizimli tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish doirasida xorijiy jarayonlarning hududlar kesimidagi shakllanish tendensiyalarini o‘rganish, ularning iqtisodiy samaradorligiga ta’sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash hamda hududiy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy jarayonlarning o‘ziga xos xususiyatlari va ularning hududiy iqtisodiy rivojlanish bilan bog‘liqligini o‘rganishda kompleks ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida mantiqiy tahlil va sintez usullari asosida xorijiy jarayonlar, hududiy rivojlanish hamda iqtisodiy samaradorlik o‘rtasidagi nazariy bog‘liqliklar umumlashtirildi. Statistik tahlil orqali hududlar kesimida xorijiy jarayonlar hajmi, ularning iqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’siri va rivojlanish dinamikasi baholandi. Taqqoslama tahlil usuli yordamida hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasi turlicha bo‘lgan hududlarda xorijiy jarayonlarning namoyon bo‘lish xususiyatlari solishtirildi. Tadqiqotda institutsional omillarni baholashda huquqiy muhit sifati, davlat boshqaruvi samaradorligi, shaffoflik darajasi hamda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlariga oid ko‘rsatkichlardan foydalanildi. Asosiy axborot manbai sifatida xalqaro tashkilotlar, jumladan Jahon banki, UNCTAD va boshqa nufuzli institutlarning rasmiy statistik ma’lumotlari hamda tahliliy hisobotlari qo‘llanildi. Tizimli yondashuv orqali xorijiy jarayonlar va hududiy iqtisodiy rivojlanish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik kompleks

tarzda tahlil qilinib, ularning hududlar iqtisodiy salohiyatiga ta'siri baholandi. Qo'llanilgan metodologiya tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash hamda hududiy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga imkon berdi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalari to'g'ridan-to'g'ri xorijiy jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlari hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan uzviy bog'liq ekanini ko'rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, xorijiy jarayonlar, avvalo, iqtisodiy salohiyati yuqori, infratuzilmasi rivojlangan va ishlab chiqarish bazasi shakllangan hududlarda faol namoyon bo'lmoqda. Bunday hududlarda xorijiy kapital, texnologiyalar va boshqaruv tajribasi mahalliy iqtisodiy tizimlarga chuqur integratsiyalashib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, eksport salohiyatini kengaytirish va iqtisodiy o'sishni jadallashtirishga xizmat qilmoqda. Natijada xorijiy jarayonlarning hududiy iqtisodiyotga ta'siri nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatidan ham yuqori bo'lmoqda. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasi past bo'lgan hududlarda xorijiy jarayonlarning ta'siri cheklangan xarakterga ega. Infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, mehnat resurslari malakasining pastligi va bozor mexanizmlarining sust ishlashi xorijiy jarayonlarning iqtisodiy samaradorligini pasaytiradi. Bu holat xorijiy jarayonlarning hududlar bo'yicha notekis taqsimlanishiga olib kelib, ayrim hududlarda iqtisodiy faollikni kuchaytirs, boshqa hududlarda rivojlanish sur'atlarining sekinlashishiga sabab bo'lmoqda. Shuningdek, xorijiy jarayonlar ko'proq sanoat va xizmatlar sohasi rivojlangan hududlarda jamlanib, qishloq va chekka hududlarda kamroq namoyon bo'layotgani kuzatildi. Natijalar institutsional muhit sifati xorijiy jarayonlarning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi rolini belgilovchi muhim omil ekanini ham ko'rsatdi. Huquqiy barqarorlik, mulk huquqining ishonchli himoyasi, davlat boshqaruvi samaradorligi va shaffoflik

darajasi yuqori bo'lgan hududlarda xorijiy jarayonlar uzoq muddatli, innovatsion va yuqori qo'shilgan qiymat yaratishga yo'naltirilgan shaklda namoyon bo'lmoqda. Institutsional cheklovlar mavjud hududlarda esa xorijiy jarayonlar asosan qisqa muddatli va kam samarali faoliyat bilan chegaralanib qolmoqda, bu esa ularning hududiy rivojlanishga bo'lgan ijobiy ta'sirini cheklaydi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari to'g'ridan-to'g'ri xorijiy jarayonlarning hududiy iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liqligi murakkab va ko'p omilli jarayon ekanini ko'rsatdi. Hududiy infratuzilma rivoji, inson kapitali sifati va institutsional muhit uyg'unlashgan sharoitda xorijiy jarayonlar hududlar iqtisodiy salohiyatini oshiruvchi muhim manbaga aylanadi. Aksincha, ushbu omillarning yetarli darajada shakllanmaganligi xorijiy jarayonlarning hududiy rivojlanishga bo'lgan ta'sirini sezilarli darajada cheklab qo'yadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari to'g'ridan-to'g'ri xorijiy jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlari va ularning hududiy iqtisodiy rivojlanish bilan chambarchas bog'liqligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, xorijiy jarayonlar hududlar iqtisodiyotiga bir xil ta'sir ko'rsatmaydi, balki hududning iqtisodiy salohiyati, infratuzilma rivoji, inson kapitali sifati va institutsional muhit darajasiga qarab turlicha natijalarni yuzaga keltiradi. Iqtisodiy jihatdan rivojlangan, sanoat va xizmatlar sohasi yetarli shakllangan hududlarda xorijiy jarayonlar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, texnologik yangilanishni jadallashtirish va iqtisodiy o'sish sur'atlarini tezlashtirishga kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, xorijiy jarayonlarning hududiy iqtisodiy rivojlanishga bo'lgan ta'siri ko'p jihatdan institutsional sharoitlar bilan belgilanadi. Huquqiy barqarorlik, mulk huquqining ishonchli himoyasi, davlat boshqaruvi samaradorligi va shaffoflik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda xorijiy jarayonlar uzoq muddatli va yuqori qo'shilgan qiymat

yaratishga yoʻnaltirilgan faoliyat sifatida namoyon boʻladi. Aksincha, institutsional muammolar mavjud hududlarda xorijiy jarayonlarning taʼsiri cheklangan boʻlib, ularning hududiy iqtisodiy rivojlanishga qoʻshayotgan hissasi kutilgan darajada boʻlmaydi. Umuman olganda, tadqiqot xulosalari toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy jarayonlar va hududiy iqtisodiy rivojlanish oʻrtasidagi bogʻliqlik murakkab va tizimli yondashuvni talab etishini koʻrsatadi. Hududiy infratuzilmani rivojlantirish, inson kapitaliga sarmoya kiritish, institutsional islohotlarni chuqurlashtirish va hududlar kesimida differensial iqtisodiy siyosatni amalga oshirish orqali xorijiy jarayonlarning hududiy rivojlanishga ijobiy taʼsirini kuchaytirish mumkin. Mazkur xulosalar hududiy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish, xorijiy jarayonlardan samarali foydalanish va barqaror hududiy rivojlanishni taʼminlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati (Harvard style)

1. **Alfaro, L.** (2016) 'Foreign direct investment and economic growth', *World Economy*, 39(3), pp. 356–379. <https://doi.org/10.1111/twec.12291>
2. **Asiedu, E.** (2002) 'On the determinants of foreign direct investment to developing countries', *World Development*, 30(1), pp. 107–119. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(01\)00100-0](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(01)00100-0)
3. **Blomström, M., Globerman, S. and Kokko, A.** (2000) 'The determinants of host country spillovers from foreign direct investment', *CEPR Discussion Paper*, No. 2350.
4. **Borensztein, E., De Gregorio, J. and Lee, J.W.** (1998) 'How does foreign direct investment affect economic growth?', *Journal of International Economics*, 45(1), pp. 115–135. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(97\)00033-0](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(97)00033-0)

5. **Buckley, P.J. and Casson, M.** (2009) 'The internalisation theory of the multinational enterprise', *Journal of International Business Studies*, 40(9), pp. 1563–1580.
6. **Dunning, J.H.** (1993) *Multinational enterprises and the global economy*. Reading: Addison-Wesley.
7. **Dunning, J.H.** (2001) 'The eclectic (OLI) paradigm of international production', *International Journal of the Economics of Business*, 8(2), pp. 173–190. <https://doi.org/10.1080/13571510110051441>
8. **Hausmann, R. and Fernández-Arias, E.** (2000) *Foreign direct investment: Good cholesterol?* Washington, DC: Inter-American Development Bank.
9. **North, D.C.** (1990) *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. **Xamidova F., Turdimuratova A.** *Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish jarayonining o'ziga xos xususiyatlari va hududiy iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liqligi* //Green Economy and Development. – T. 3. – №. 11. – С. 667759.
11. **OECD** (2015) *FDI qualities: Policy toolkit*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
12. **Rodrik, D.** (2008) 'Second-best institutions', *American Economic Review*, 98(2), pp. 100–104. <https://doi.org/10.1257/aer.98.2.100>
13. **Rodrik, D.** (2018) *Straight talk on trade*. Princeton: Princeton University Press.
14. **Storper, M.** (2013) *Keys to the city: How economics, institutions, social interaction, and politics shape development*. Princeton: Princeton University Press.

15. **UNCTAD** (2021) *World investment report 2021: Investing in sustainable recovery*. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
16. **UNCTAD** (2023) *World investment report 2023: Investing in sustainable energy for all*. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
17. **World Bank** (2020) *Global investment competitiveness report 2019/2020*. Washington, DC: World Bank.
18. **World Bank** (2022) *Worldwide governance indicators*. Washington, DC: World Bank.
19. **Zhang, K.H.** (2001) 'How does foreign direct investment affect economic growth in China?', *Economics of Transition*, 9(3), pp. 679–693.
<https://doi.org/10.1111/1468-0351.00095>